

Laurentiusconferenties

Katholiek sociaal denken

2016 – 2021

Bisdom Rotterdam

Inhoud

1	Voorwoord	3
2	De Laurentiusconferentie	5
3	Versterking van het netwerk	7
4	Verslag van de Laurentiusconferenties	10
4.1	Kinderen en armoede	10
4.2	Eenzaam in Rotterdam	13
4.3	Zorg voor migranten	15
4.4	Bidden als motor voor diaconie	18
4.5	Opvang van vluchtelingen	20
4.6	Jongeren en eenzaamheid	23
5	Video 'Zo werkt de Laurentiusconferentie'	26
6	Deelnemers aan de Laurentiusconferenties	27

Voorwoord

Mgr. Van den Hende

Voor u ligt een kleine brochure als terugblik op de Laurentius-conferenties die gehouden zijn op initiatief van het bisdom Rotterdam. In de zes conferenties (2016-2020) kwamen actuele onderwerpen ter sprake die verband houden met de actualiteit van de opbouw en de inrichting van onze samenleving.

De aanduiding Laurentiusconferentie heeft te maken met het Latijnse woord ‘conferre’, dat wil zeggen: van verschillende zijden bijeen brengen. En de naamgever Laurentius is patroonheilige van de stad en het bisdom Rotterdam. In de derde eeuw was hij als diaken werkzaam in de stad Rome.

Bij iedere conferentie zaten verschillende gesprekspartners aan tafel afkomstig uit de gemeenschap van de Kerk en uit verschillende instanties in de samenleving. De deelnemers werden gevraagd om in het licht van hun geloof en/of eigen deskundigheid en ondervinding een inhoudelijke bijdrage te leveren aan de bijzondere uitwisseling over het onderwerp. Prominent in deze conferenties was tevens de inbreng op basis van de katholieke sociale leer.

De Laurentiusconferenties werden georganiseerd in de overtuiging dat het licht van het geloof in Christus en zijn evangelie de mens niet van de wereld verwijdt, maar juist de rijkdom van menselijke betrekkingen en het gemeenschappelijk leven beter tot hun recht kan laten komen.

In dit kader schreef paus Franciscus: “Het geloof komt voort uit de ontmoeting met de liefde van God, waarin de zin en de goedheid van ons leven naar voren komt [...] Het geloof is een goed voor allen, het is een gemeenschappelijk goed, zijn licht verlicht niet alleen het innerlijk van de Kerk, noch dient het alleen ertoe om een eeuwige stad in het hiernamaals te bouwen; het helpt ons onze samenlevingen op te bouwen, opdat zij op weg gaan naar een toekomst van hoop” (Encycliek ‘Lumen Fidei’, n. 51).

Graag reik ik u deze brochure aan bij de afronding van de reeks Laurentiusconferenties, in het besef dat we vanuit ons geloof in de liefde van Christus onze handen vol blijven hebben aan de opbouw van het koninkrijk van God, waarvan de voltooiing uiteindelijk Gods eigen werk zal zijn.

Deze brochure wordt door het bisdom opgedragen aan Rita Schoonenberg-Kolk, pastoraal werkster en bisschoppelijk gedelegeerde voor de aanstaande pastoraal werk(st)ers. Zij nam deel aan de Laurentiusconferentie 'Eenzaam in Rotterdam'. Rita overleed plotseling op 2 juli 2020, na een kort ziekbed en voorzien van het H. Sacrament der Zieken.

+ J. van den Hende
Bisschop van Rotterdam

De Laurentiusconferenties kwamen tot stand mede dankzij een bijdrage van Kansfonds.

De Laurentiusconferentie

In 2016 vierde het bisdom Rotterdam het 60-jarige jubileum in het heilig jaar van de barmhartigheid. Ter voorbereiding op dit jaar werd een themajaar (15 november 2014 - 2 februari 2016) gehouden rond de patroonheilige van het bisdom: de heilige diaken Laurentius. In het leven van Laurentius komen geloof en zorg voor de naaste concreet bij elkaar. Laurentius laat zien het om één opdracht gaat.

Die zorg voor de naaste, verbonden met het geloof, komt goed naar voren in het katholiek sociaal denken. Om te verkennen en te bespreken hoe dit denken een inspirerende kracht kan zijn in de samenleving, startte het bisdom Rotterdam met een serie Laurentiusconferenties, werkconferenties in het katholiek sociaal denken. De start van de Laurentiusconferentie werd bekendgemaakt in het Bisdom Magazine dat werd uitgedeeld bij de chris MAVIERING op 23 maart 2016 en dat werd verspreid in parochies in het bisdom.

De Laurentiusconferentie werd gestart als plek waar mensen uit Kerk en samenleving op uitnodiging van de bisschop bij elkaar komen om een thema uit de sociale leer van de Kerk nader uit te werken. De doelgroep bestond uit professionals die werkzaam zijn in een bepaalde sector.

De Laurentiusconferentie was een rondetafelconferentie om de visies op een vraagstuk zo goed mogelijk uit te wisselen. Elke deelnemer bracht zo zijn of haar informatie in, en deed nieuwe informatie op. De deelnemers van de Laurentiusconferentie werden hiervoor persoonlijk uitgenodigd. De gespreksgenoten werden uitgenodigd een tweede persoon mee te nemen die deel kon nemen aan het gesprek. Per onderwerp konden bovendien mensen worden uitgenodigd die vanwege hun (vrijwilligers)werk een relatie hebben met het onderwerp.

De mensen die op uitnodiging bij elkaar werden gebracht, hebben vanuit hun werk kennis van zaken met betrekking tot het thema. Denk aan professionals uit het openbaar bestuur, het maatschappelijk middenveld en diaconale projecten. Tijdens de bijeenkomst gingen zij in gesprek met elkaar en met de bisschop over de sociale leer. Altijd

ook was een van de deelnemers aan het gesprek een deskundige op het gebied van het katholieke sociale denken.

Uiteindelijk werden verspreid over een aantal jaren zes Laurentiusconferenties gehouden. Deze brochure bevat een evaluatie en doet per bijeenkomst verslag.

Graf van de heilige diaken Laurentius. *Kerk H. Laurentius buiten de muren, Rome.*

Foto: Ramon Mangold

3

Versterking van het netwerk

Het doel van de Laurentiusconferentie was samen met professionals te verkennen hoe het katholiek sociaal denken handelingsperspectieven kan geven voor de situatie van deze sector. Tevens diende de Laurentiusconferentie ter versterking van het netwerk, zowel tussen de professionals onderling als tussen de professionals van deze sector en het bisdom. De Laurentiusconferentie diende ook ter versterking en verbreding van kennis: bij het bisdom de kennis over vraagstukken en problematieken in deze sector, bij de professionals van de sector over het katholiek sociaal denken.

In een video die over de Laurentiusconferentie werd gemaakt zegt Mgr. Van den Hende: “Door de Laurentiusconferentie deelt de Kerk vanuit haar evangelische bewogenheid van haar rijkdom en hoort ook wat anderen daarover te zeggen hebben, om zo als netwerk actief te kunnen aansluiten en ook aansluiting te kunnen bieden.”

De video werd opgenomen tijdens de Laurentiusconferentie ‘Eenzaam in Rotterdam’ (21 april 2017). Marijke de Vries, Programmamanager Eenzaamheid bij de Gemeente Rotterdam, was een van de deelnemers. Zij vertelt na afloop: “Het is een hele leuke manier om met elkaar in gesprek te komen. Je krijgt de ruimte om je punt te maken. En je krijgt ook de gelegenheid om vanuit verschillende invalshoeken en ervaringswerelden hetzelfde thema belicht te krijgen.” “Eenzaamheid is iets dat heel dicht op de huid van mensen zit”, vervolgt ze. “Het heeft te maken met zingevingsvraagstukken. En daar kun je als overheid eigenlijk heel weinig aan doen. Het is fijn om daarover met een organisatie als de Katholieke Kerk te kunnen spreken. Omdat vooral kerken, en ook andere organisaties, hierover wel het gesprek aan kunnen gaan met mensen.”

In algemene zin is de indruk na afloop van de reeks van zes Laurentiusconferenties, dat er verschillende vruchten zijn van de Laurentiusconferentie. De deelnemers van de Laurentiusconferenties belichtten het thema van die middag elk op hun eigen wijze, vanuit verschillende functies en werkplekken. Tijdens de conferenties zelf leidde dit tot verrassende gesprekken en nieuwe inzichten. Zo zei een

advocaat die vluchtelingen jarenlang heeft ondersteund in hun vaak ingewikkelde asielprocedure dat hij zich niet eerder had gerealiseerd met welke vragen en situaties een huisarts te maken krijgt die zich vanuit zijn professie bekommert om vluchtelingen. Doordat een vraagstuk vanuit meerdere invalshoeken werd benaderd, werd de visie van de deelnemers aangevuld en verrijkt.

Door de verscheidenheid van deelnemers ontstond de mogelijkheid het eigen netwerk aan te vullen met mensen en organisaties waarmee er eerder nog geen contact was. Deelnemers die zich vanuit de overheid bezighouden met thema's als eenzaamheid, met migranten en met de opvang van vluchtelingen gaven aan dat de samenwerking met parochies en kerkgemeenschappen meer zou kunnen worden gezocht, omdat er zoveel mooie initiatieven en programma's zijn die elkaar kunnen versterken.

Een ander voorbeeld: na de conferentie over kinderen en armoede hebben de directeur van Stichting Leergeld Den Haag en de bestuurder van Stichting Lucas Onderwijs, een groot schoolbestuur uit dezelfde stad, besloten de mogelijkheden te onderzoeken om samen de krachten te bundelen. Het heeft geleid tot een intensieve samenwerking tussen beide organisaties, met als doel dat zoveel mogelijk leerlingen in Den Haag uit gezinnen met armoedeproblematiek kunnen meedoen met de dingen die zo belangrijk zijn voor hun ontwikkeling en vorming. De samenwerking leidde tot bijzondere momenten: tijdens een inspiratiedag voor de medewerkers van Lucas Onderwijs werd de theatervoorstelling van de Stichting Leergeld 'Tot de maan en terug' opgevoerd, die samen met kinderen is geschreven en niet alleen het onderwerp armoede bespreekbaar maakt, maar kinderen ook helpt om te dromen.

De gehanteerde formule van verschillende gespreksrondes met als uitgangspunt een prikkelend statement van ieder van de acht deelnemers werd gewaardeerd, omdat het gesprek erdoor gestroomlijnd werd en daardoor meer diepgang kreeg, zoals bleek uit de positieve opmerkingen na afloop van de conferenties.

De laatste bijeenkomst werd vanwege het coronavirus uitgesteld en vond later alsnog plaats als online bijeenkomst. Ook de deelnemers aan deze zesde Laurentiusconferentie over jongeren en eenzaamheid gaven aan dat de werkwijze van verschillende gespreksrondes prettig was,

omdat hierdoor ieders bijdrage de ruimte kreeg, er veel interactie was en het gesprek goed werd geleid. Dat de bijeenkomst online was, werd niet als een bezwaar gezien. De input van de verschillende deelnemers was waardevol en maakte het mogelijk het thema vanuit verschillende perspectieven te benaderen: zorg, onderwijs, welzijnswerk en de kerk.

De ontmoeting met mensen die zich met eenzelfde problematiek bezighouden vanuit verschillende functies en andere referentiekaders werd algemeen als verrijkend gezien. Dat bood mogelijkheden voor het uitbreiden van het netwerk. Zoals één van de deelnemers van de online Laurentiusconferentie zei: “Nu we weet hebben van elkaar, kunnen we elkaar ook opzoeken en vragen mee te denken over welke route of weg te gaan.”

4 **Verslag van de Laurentiusconferenties**

4.1 **Kinderen en armoede**

Nieuwsbericht bisdomrotterdam.nl 17 november 2016

Het katholiek sociaal denken (de katholieke sociale leer) betekent in en vanuit de Kerk een inspirerende kracht in de samenleving. Daarom start Mgr. Van den Hende de Laurentiusconferentie in het bisdom Rotterdam. De eerste bijeenkomst had als thema: kinderen en armoede. Deze ontstond vanuit de contacten van het bisdom en de scholen. De ontmoeting vond plaats op vrijdag 11 november 2016 in Den Haag in de ruimtes bij het klooster en de kerk van de H. Antonius van Padua (Fluwelen Burgwal). Deelnemers aan deze eerste Laurentiusconferentie waren mensen uit het onderwijs, maatschappelijke instanties, de gemeente Den Haag en de Kerk. Naast de deelnemers waren enkele genodigden publiek. Zij namen deel aan het gesprek na afloop.

Gespreksleider was Liesbeth Stalmeier, bisschoppelijk gedelegeerde voor het katholiek onderwijs. Zij heette iedereen van harte welkom en gaf het woord aan Mgr. Van den Hende. Deze lichtte het nieuwe initiatief toe. Mgr. Van den Hende: “Als voorbereiding op het 60-jarig jubileum van het bisdom (1956-2016) hebben we aandacht gegeven aan wie we als bisdom eigenlijk zijn. We hebben ons verdiept in onze patroonheilige Laurentius. Hij heeft als diaken in Rome veel gedaan voor de armen en mensen in nood. Hij noemde hen de rijkdommen van God.”

“Een beschaving van liefde verdraagt geen
onverschilligheid ten aanzien van armoede.”

“St. Laurentius is de naamgever van dit initiatief. Ik ben dankbaar dat we vandaag met elkaar kunnen spreken over armoede als probleem waardoor mensen zich niet kunnen ontplooiën, met het oog op de kansen van jonge mensen. De Kerk noemen we wel een netwerk van

liefde tot opbouw van een beschaving van liefde. Een beschaving van liefde verdraagt geen onverschilligheid ten aanzien van armoede.”

Formule Laurentiusconferentie

Gespreksleider Liesbeth Stalmeier daagde de deelnemers uit om in vier rondes in gesprek te gaan. Een Laurentiusconferentie heeft een vaste opbouw. Deelnemers geven allereerst een statement met betrekking tot het onderwerp. Vervolgens stellen zij elkaar een informatieve vraag, gevolgd door een ronde met kritische vragen. Het gesprek wordt afgerond met onderlinge positieve opmerkingen. De formule maakt het mogelijk dat verschillende perspectieven en visies aan bod kunnen komen in een positieve sfeer en vanuit een gedeelde zorg.

Kinderen en armoede

“Armoede in het gezin leidt tot minder leerprestaties bij kinderen,” benadrukte Lia Zwaan, College van Bestuur RVKO. Zij ging in haar statement in op met name het oplossen van financiële problemen. “Als je de financiële problemen aanpakt, krijgen mensen eigenwaarde terug,” gaf zij aan als belangrijke stap voorafgaand aan hulpverlening en advies. Vanuit Stichting Lucas Onderwijs wees Ingrid De Bonth (vicevoorzitter van het College van Bestuur) op het belang om voor hulp en interventies zoveel mogelijk aan te sluiten bij wat er al gebeurt, zodat de al lopende initiatieven, projecten en andere activiteiten tot verdere wasdom kunnen komen. Caroline van Laar nam deel aan het gesprek vanuit de Stichting Meedoen in Rotterdam (voorheen Stichting Leergeld Rotterdam). Zij constateerde dat kinderen in de greep van de armoede weinig of niet mee kunnen doen met andere kinderen. “Ook de beschikking hebben over een computer voor huiswerk of een fiets om mee naar school te gaan is steeds vaker een probleem.” Anita Schwab, directeur Stichting Leergeld Den Haag, voegde hieraan toe: “Ieder kind heeft recht op onderwijs. Maar voor kinderen uit minimagezinnen is dit een moeilijk te verkrijgen recht geworden door de hoge bedragen die door scholen worden gevraagd.” Ze wees op onder meer de kosten voor schoolreisjes of werkweken, ouderbijdrages en beroepskleding in het MBO.

Complexe problematiek

Jan van der Hulst is manager Gemeentelijke Kredietbank Den Haag (GKB). De GKB helpt jaarlijks circa 15.000 Hagenaars met hun financiële problemen. “We zien een oververtegenwoordiging van gezinshuis-

houdingen met kinderen,” stelde hij. “Tijdig hulp zoeken kan ongelofelijk veel leed en schade voorkomen.” Hij gaf aan dat de gemeente wil inzetten op preventie, maar dat niet alleen kan. “Het probleem is daar te groot voor. Wij hebben daar andere partijen bij nodig.” Roderik Bin, directiesecretaris bij het Leger des Heils, bevestigde de complexiteit van de problematiek. “Wie een beroep moet doen op het Leger des Heils heeft meestal niet één probleem. Er is bijna altijd sprake van meerdere problemen die onderling met elkaar samenhangen. Armoede is daar vaak verweven met bijvoorbeeld psychische problematiek, verslaving, of een verstandelijke beperking.”

“We hebben elkaar kunnen vertellen waar onze nood zit, waar we als organisaties en instellingen bij elkaar tegenaan lopen. Vandaag is mijn netwerk groter geworden.”

“Mensen in armoede zijn niet alleen object maar ook subject,” vulde Mgr. Van den Hende aan. Stichting Leergeld werkt samen met kinderen die zelf met ambtenaren bij de gemeente spreken en die als ambassadeur op scholen vertellen over armoede. De cijfers zijn veelzeggend. In de gemeente Rotterdam groeit één op de vier kinderen op in een gezin met een laag inkomen. Mgr. Van den Hende: “Er wordt ook solidariteit en inzet gevraagd van de samenleving als geheel. Paus Franciscus heeft gezegd dat armoede alleen kan worden aangepakt als er ook ‘beking’ is als samenleving, een koersverlegging om de situatie van mensen te verbeteren.”

Dilemma's

Onderling werd informatie uitgewisseld en werden ook dilemma's geschetst. Mgr. Van den Hende noemde moeder Teresa, die kritisch de vraag voorgelegd kreeg dat ze individuele mensen hielp, terwijl ondertussen de armoede gewoon toenam. Anita Schwab bevestigde de suggestie van de bisschop dat zowel individuele als structurele hulp nodig zijn: “We geven een kind een laptop als dat nodig is voor school. We lossen een individueel probleem op. Anders kan een individu lijden, omdat jij iets structureel nog niet hebt opgelost. Maar we geven ook het signaal af als iets structureel niet klopt.”

“Vandaag is mijn netwerk groter geworden.”

Tijdens de afsluitende ronde bleek dat de Laurentiusconferentie een goede uitwisseling was geweest. “Ik ervaar het als positief dat we elkaar hebben kunnen vertellen waar onze nood zit, waar we als organisaties en instellingen bij elkaar tegenaan lopen. Het is heel waardevol om met elkaar in gesprek te zijn,” gaf een van de deelnemers aan. “Vandaag is mijn netwerk groter geworden,” constateerde een ander. “We hebben gesproken over het samen versterken van een netwerk van liefde tot opbouw van een beschaving van liefde,” sprak Mgr. Van den Hende tot slot. “We zetten ons daarvoor in als Kerk en u doet dat op uw werkplek.” De bisschop sprak daarvoor zijn dank uit en zei: “Ik hoop daar met u samen in op te mogen blijven trekken.”

4.2 Eenzaam in Rotterdam

Nieuwsbericht bisdomrotterdam.nl 24 april 2017

“Eenzaamheid heeft vele verschijningsvormen. Het kan zijn dat er nooit meer iemand over de vloer komt. Het kan ook zijn dat er wel sociale contacten zijn en niemand wordt vergeten, maar dat het mensen niet lukt om met hun talenten en ambities aan te sluiten bij de samenleving.” Met deze woorden opent Mgr. Van den Hende op 21 april 2017 de Laurentiusconferentie ‘Eenzaam in Rotterdam’. “De mens is als persoon een sociaal wezen, geschapen naar Gods beeld en gelijkenis. Daarom moeten we, omwille van een beschaving van liefde, eenzaamheid op het spoor komen. We moeten verbindingen leggen tussen mensen en zorgen dat we eenzaamheid van mensen verkleinen, zodanig dat het niet langer een last of belemmering is.”

Tijdens een Laurentiusconferentie gaan vertegenwoordigers van de overheid, maatschappelijke instellingen en de Kerk met elkaar in gesprek over een actueel thema. Mgr. Van den Hende: “Het is een conferentie, ‘Conferre’ wil zeggen: dingen bij elkaar brengen. Het gaat erom dat ieder een bijdrage geeft om een goed zicht te krijgen in wat aan de orde is in de thematiek van eenzaamheid. Het is fijn dat we vandaag met elkaar kunnen spreken over eenzaamheid vanuit verschillende invalshoeken.”

Gesprek

Emile Boleij, bisschoppelijk gedelegeerde categoriaal pastoraat en geestelijk verzorger, brengt zijn ervaringen in rond eenzaamheid bij

ouderen: “Wie spreekt ouderen nog aan bij hun voornaam? Ouderen worden steeds ouder, contacten nemen af, vaak ook de contacten met de kinderen die ze niet tot last willen zijn.” Rita Schoolenberg, pastoraal werker in de parochie St. Christoffel, herkent die eenzaamheid bij ouderen en legt er voorbeelden van jongere generaties naast: mensen die geen werk meer kunnen krijgen, vluchtelingen die een officiële status krijgen, waarna een deel van de hulpverlening wegvalt en mensen het zelf moeten zien te redden.

Marc Bollerman is directeur van Stichting Mara. Hij signaleert dat er verschillende soorten eenzaamheid zijn. Wil je iets oplossen dan moet je weten over welke eenzaamheid je het hebt. Liever dan van het ‘bestrijden’ van eenzaamheid spreekt hij van het ‘ontwapenen’ of laten ‘wegsmelten’ van eenzaamheid “door je tent op te zetten in het hart van de wijk”.

“De sleutel is dat we ouderen het gevoel geven dat ze erbij horen en een plekje verdienen in onze stad.”

In de laatst verschenen GGD-monitor van de Gemeente Rotterdam (2012) kwam naar voren dat 49% van de Rotterdammers (vanaf 18 jaar) zich matig tot ernstig eenzaam voelt. Bij de groep 65+ is dit zelfs 56%. De Gemeente Rotterdam heeft het bestrijden van eenzaamheid tot een prioriteit gemaakt. “Met het actieprogramma Voor Mekaar kwam er een samenhangende aanpak”, vertelt Marijke de Vries, Programmamanager Eenzaamheid. “Daarbij werd voorrang gegeven aan het bestrijden van sociaal isolement van ouderen.” Jaarlijks bezoekt de gemeente alle 75+-ers. “Om de schrikbarende eenzaamheidscijfers onder ouderen te keren hebben we als samenleving een opgave. Want de sleutel is dat we ouderen het gevoel geven dat ze erbij horen en een plekje verdienen in onze stad. Als dragers van de geschiedenis kunnen ze tot op hoge leeftijd iets bijdragen aan de ontwikkeling van de stad. Maar als ze kwetsbaar zijn en iets nodig hebben, mogen ze ook een beroep doen op hun omgeving.”

“Er zijn heel veel initiatieven in Rotterdam”, constateert Trix van Os. Zij is betrokken bij het Laurensfonds als lid van de Commissie Ouderen. Het Laurensfonds geeft financiële ondersteuning aan uiteenlopende projecten die sociaal isolement bestrijden. “De inzet van velen is nodig voor mensen die in sociaal isolement dreigen te geraken of dat reeds

zijn.” Ze signaleert daarbij dat de participatiesamenleving om een wezenlijk andere aanpak vraagt dan de verzorgingsstaat.

Bij de aanpak van eenzaamheid mag volgens godsdienstsocioloog Theo Schepens de betekenis van godsdienst niet worden onderschat. “Een stevig netwerk helpt tegen eenzaamheid. Kerken zijn netwerken en als zodanig zijn ze, net zoals andere netwerken, een hulp tegen eenzaamheid”, stelt hij. “Kerken verbinden met God en de medemens. Juist dit verbindende karakter dat kerken bieden aan hun leden en ook aan anderen, is een toegevoegde waarde aan de samenleving.”

4.3 Zorg voor migranten

Nieuwsbericht bisdomrotterdam.nl 6 november 2017

Tijdens de Laurentiusconferentie op vrijdag 3 november 2017 spreken de deelnemers over de zorg voor migranten. Het is voor de derde keer dat een Laurentiusconferentie wordt gehouden. Liesbeth Stalmeier is gespreksleider. Mgr. Van den Hende leidt het onderwerp in. Hij verwijst naar de brief van de Nederlandse bisschoppen ‘Herbergzaam Nederland’ (2015) en de boodschap van paus Franciscus voor de Werelddag voor migranten en vluchtelingen (14 januari 2018).

Paus Franciscus schrijft over de grote en gezamenlijke verantwoordelijkheid die de Kerk deelt met elk mens van goede wil om - ieder volgens zijn eigen mogelijkheden - de uitdagingen van de hedendaagse migratie te beantwoorden met vriendelijkheid, zorgvuldigheid, wijsheid en gezond verstand. De paus vat die verantwoordelijkheid samen in vier werkwoorden: verwelkomen, beschermen, stimuleren, integreren. Migrant en vluchteling moeten worden verwelkomd, zegt de paus, hun menselijke waardigheid moet worden gerespecteerd. En migrant en vluchteling moeten worden gestimuleerd om zich als mens te ontwikkelen en te integreren.

Mgr. Van den Hende: “Integratie is een goede manier om tot interculturele uitwisseling te komen en een actief burgerschap voor mensen met een migrantenachtergrond.” De bisschop verwijst naar de patroonheilige van het bisdom Rotterdam, de heilige diaken Laurentius. “Hij kwam uit Spanje en deed in Rome als diaken veel voor de armen en de mensen die eenzaam waren. We mogen mensen als Laurentius welkom

heten en hen vragen om zoals Laurentius hun talenten in te zetten. We willen bijdragen aan een herbergzaam klimaat en een respectvolle manier van verwelkomen en integreren. De Kerk is als netwerk van liefde niet zomaar een koepel van actie, maar begint bij Jezus zelf die zegt: Ik was naakt en gij hebt Mij gekleed, Ik was vluchteling en gij hebt Mij opgevangen.”

“Zonder support en ondersteuning van anderen komen migranten onnodig op achterstand te staan.”

Tijdens de Laurentiusconferentie gaan de deelnemers in een aantal rondes met elkaar in gesprek. Diaken Franck Baggen vertelt dat de meeste contacten met vluchtelingen in zijn parochie in Dordrecht directe noodhulp betreffen en ‘lokettenhulp’: “De Nederlandse samenleving is een stevig georganiseerde maatschappij. Dat heeft als nadeel dat velen, waaronder ook migranten, niet weten hoe de hazen lopen.” De parochie probeert zo goed mogelijk te helpen met haar netwerk van caritatieve en diaconale initiatieven. “Mensen kunnen niet volwaardig mens zijn, participeren en integreren in de samenleving, doordat er allerlei beperkingen en problemen zijn”, zegt ook Hein Steneker, contactpersoon Pastoraat Oude Wijken in Rotterdam. Ook hij noemt de Nederlandse ‘systeemwereld’: “Veel uitvoering van regel- en wetgeving is via systemen geautomatiseerd. Het is lastig als je niet gewend bent daar mee om te gaan.” Michiel Grauss, fractievoorzitter van de Capelse ChristenUnie: “De basis om iets te kunnen doen is de Nederlandse taal. Dat loopt niet vanzelf en er zijn zelfs bedrijven die er misbruik van maken.”

Leonie Bandell is manager van de afdeling samenleving bij de Gemeente Capelle aan den IJssel. Zij schetst hoe de gemeentelijke overheid voortdurend de balans zoekt. Te veel hulp doet afbreuk aan het principe van eigen verantwoordelijkheid. Te weinig hulp brengt mensen onnodig in moeilijkheden. “Migrantengemeenschappen hebben moeite om in een land waar ze de weg niet kennen, hun plek te vinden”, stelt Mgr. Dick Verbakel, bisschoppelijk vicaris migrantenpastoraat en voorzitter Cura Migratorium. “Zonder support en ondersteuning van anderen is het spoorzoeken, wordt noodzakelijke verworteling vertraagd en komen migranten onnodig op achterstand te staan.” De kerkgemeenschap en in het bijzonder de geloofsgemeenschappen van migranten hebben een belangrijke rol te vervullen als het gaat om integratie, stelt hij.

“Naast de mogelijkheid om te kunnen vieren en bidden in de taal van je moeder, is de kerk ook een plek om sociale en culturele ingroei mogelijk te maken.”

Zuster Maria Nadiya Beznadiynych is overste van de gemeenschap Sint Liduina (SSVM) in Den Haag. Zij spreekt over familie: “Er zijn mensen die geen netwerk van een familie hebben. De Catechismus van de Katholieke Kerk (2207) noemt het gezin ‘de oorspronkelijke cel van het maatschappelijk leven’. Als die cel kapot gaat, vanwege allerlei verschillende redenen, is het heel moeilijk om al de noden van zoveel mensen te verzadigen. Wij kunnen al de problemen van de mensen niet oplossen, God alleen kan dat doen. Het lijkt dat onze taak als Kerk is, zoals vaker wordt gezegd, een ‘netwerk van liefde’ te vormen. Een stuk van dit netwerk is ook de vorming van gezinnen, zodat ieder gezin een gezonde cel kan zijn van het maatschappelijk leven.”

“Naarmate je elkaar als persoon meer volledig leert kennen, verbind je je ook meer aan elkaar. Dan wordt een migrant een medeburger en een medeburger een partner.”

Godefroid Nimbona is in de Parochie Den Haag Noord betrokken bij AfriPan. Dit zijn migrantenvrouwen die met een coöperatie hun kooktalent verder ontwikkelen om in de horeca aan de slag te kunnen. “Zo komen ze ook uit het isolement en de uitzichtloosheid. Ze krijgen meer zelfvertrouwen en eigenwaarde als mens.” Zelf werd hij als vluchteling uit Burundi 22 jaar geleden in Nederland warm verwelkomd. Het politieke draagvlak voor migranten en vluchtelingen is veranderd, constateert hij, en hij vertelt vanuit zijn ervaring als programmamedewerker bij Cordaid wat dit doet met mensen. Hierop sluit Diederik Slot, regional director Porticus, aan. Hij vertelt hoe dit landelijke fonds met landelijke organisaties initiatieven ondersteunt die bijdragen aan de integratie van migranten en vluchtelingen: zowel aan de kant van de nieuwkomers, als van de ontvangende samenleving.

Mgr. Van den Hende dankt alle deelnemers voor hun bijdrage. “In Rome heeft de paus op 1 januari 2017 een aantal instellingen, waaronder de zorg voor migranten, bij elkaar gebracht in het nieuwe Dicasterie voor de Bevordering van de Gehele Menselijke Ontwikkeling. Dat is méér dan een organisatorische ingreep. Het moet bij ons gaan om de gehele menselijke persoon. Want naarmate je elkaar als persoon

meer volledig leert kennen, verbind je je ook meer aan elkaar. Dan wordt een migrant een medeburger en een medeburger een partner. Die integrale benadering van de menselijke persoon is op macroniveau nodig en ook op microniveau.”

4.4 Bidden als motor voor diaconie

Nieuwsbericht bisdomrotterdam.nl 3 maart 2018

“Diaconie hoort bij de zending van de Kerk en bidden is nodig om de naastenliefde te kunnen betrachten. Paus Franciscus zei daar recent over: het Woord van God gaat van je oren, naar je hart, naar je handen.” Met deze woorden opent Mgr. Van den Hende de Laurentiusconferentie op vrijdagmiddag 2 maart 2018. Zes gasten wisselen op uitnodiging van de bisschop uit over het thema ‘bidden als motor voor diaconie’. Tijdens een Laurentiusconferentie spreken deelnemers over een sociaal-maatschappelijk thema dat ieder ter hart gaat. Deze keer is het thema gekozen vanwege het diocesane Jaar van Gebed.

Het Compendium van de sociale leer van de Kerk kent ‘gebed’ als trefwoord, vertelt Mgr. Van den Hende. Hij wijst op een citaat van paus Johannes Paulus II dat het gebed verbindt met het bouwen aan een beschaving van liefde: “Het gebed opent het hart niet alleen voor een diepe verbondenheid met God, maar ook voor een ontmoeting met anderen in respect, begrip, achting en liefde” (Compendium van de sociale leer van de Kerk, nr. 519).

Liesbeth Stalmeier is gespreksleider. Zij geeft het woord allereerst aan diaken Ronald van Berkel van de Parochie Maria Sterre der Zee in Den Haag. “Als de nood het hoogst is, stromen de kerken vol”, vat hij de ervaring samen van de oudere generatie uit de periode voor, tijdens en na de Tweede Wereldoorlog. Maar hij waagt er, als opmaat tot gesprek, ook een tegenovergestelde stelling aan, namelijk: hoe groter de nood van een persoon is, hoe groter de gevoelde afstand tot bidden tot God. Veel mensen zijn minder vertrouwd met gebed dan vroeger.

“Jezus zelf geeft het voorbeeld als het gaat om gebed en om naastenliefde.”

Dat signaleert ook Gerard Nijenstein, lid van de Diocesane Caritas Instelling. “Onze samenleving is veranderd. De Kerk was vroeger meer vanzelfsprekend aanwezig. Het besef dat een mens geestelijk onderhoud nodig heeft, leefde vroeger breder dan nu. Er waren meer kerkelijke structuren om mensen in nood te helpen.” Colm de Dekker verwijst later in het gesprek naar paus Franciscus: “De paus zegt: we moeten naar buiten. Zijn de armen er niet, of zijn wij er niet?” Colm de Dekker is lid van de Sant’Egidio gemeenschap in Amsterdam. “Hoe wij met de armen omgaan, wordt geïnspireerd en gevoed door het voorbeeld van de Heer. Hij gaat hen nooit voorbij, maar stelt hen steeds opnieuw centraal en geeft hen de eerste plaats.”

Ook als het gaat om gebed, geeft Jezus zelf het voorbeeld, zegt Mgr. Van den Hende: “Jezus laat zien dat Hij bidt. En omdat de leerlingen Hem zien bidden, vragen ze Hem: ‘Heer, leer ons bidden.’ De vraag ontstaat dus uit het zien van zijn gezindheid als voorbeeld.” Dat Jezus zelf het voorbeeld geeft, benadrukt ook Gerard Nijenstein. “Diaconie is voor mij een bij uitstek praktische kant van je persoonlijke band met God. Wat mij betreft ontmoet je juist God in de behoeftige mens. Jezus leert ons dat we daarvoor aandacht moeten hebben. De Bijbel vertelt dat we aan het eind van ons leven daarop afgerekend zullen worden.”

We worden geoordeeld naar onze liefde. Over de liefde spreekt zuster Petra van de Missionaries of Charity deze middag. “De honger van mensen naar liefde is moeilijker te stillen dan de honger naar brood”, citeert ze de heilige Moeder Teresa. “De honger naar liefde ligt veel dieper. We geven een maaltijd, omdat mensen die nodig hebben. Maar meer nog mogen ze weten dat ze bij ons welkom zijn.”

“We willen de mensen de liefde van God laten zien, door woorden en daden”, vertelt Jeanne van Hal. Zij is majoor van het Leger des Heils. Ze beleeft veel aan het gebed. “Als mensen tot gebed komen, is dat heel bijzonder. En ook als mensen voor ons bidden. Maar wat als we niet direct antwoord krijgen op ons gebed? Soms moeten we ook kunnen zwijgen. Als iemand in de put zit, kunnen zeggen: ik begrijp het ook niet.” Colm de Dekker sluit daar bij aan. Sant’Egidio wil vrienden zijn met de armen. “Een vriend kan niet per se een probleem oplossen, maar een vriend leeft met je mee. En dat scheelt alles.” De constitutie van de zusters van Moeder Teresa vertaalt de werken van barmhartigheid naar hun dagelijks geestelijk leven: “Een dak geven aan de daklo-

zen, is niet alleen een kamer van stenen, maar een hart dat begrijpt, dat omhult, dat liefheeft.”

“Zo staan we allemaal voor God, we kunnen niet anders dan onze hand ophouden.”

Gebed is de motor voor diaconie. Daar zijn alle aanwezigen het over eens. “Dat betekent niet dat je God vraagt om een welomschreven diaconale handeling uit te voeren, maar wel dat je noden brengt voor het aangezicht van God,” zegt Jan Maasen, medewerker diaconie en missiesecretaris van het bisdom Rotterdam. “Door het voor God te brengen, sta je er niet alleen voor en is het niet alleen van jou afhankelijk.”

Diaken Ronald van Berkel: “Ik bid voor mensen, om kracht om hun moeilijke situatie uit te houden. Ook vraag ik God om mij te sterken en te laten werken volgens het plan dat Hij met mensen heeft.” Mgr. Van den Hende onderstreept dat: “Je kunt bidden voor je gezindheid voor het diaconale werk. Daarnaast is het ook belangrijk te bidden voor wat je ontvangt, zoals een ruimte die je beschikbaar wordt gesteld, mensen die zich inzetten voor een diaconale actie. Het is vaak kwetsbaar. Daar mogen we ook voor bidden.”

De armen leren ons bidden, benadrukt Colm de Dekker. “Voor iedereen is het vervelend om je afhankelijkheid te erkennen. Veel armen zijn de schaamte voorbij en hebben geen keus om de hand op te houden. Maar zo staan we allemaal voor God, we kunnen niet anders dan onze hand ophouden.”

4.5 Opvang van vluchtelingen

Nieuwsbericht bisdomrotterdam.nl 10 februari 2019

Op vrijdag 8 februari 2019 nodigde Mgr. Van den Hende zes gasten uit om bij de Boskantkerk in Den Haag tijdens de Laurentiusconferentie met elkaar te spreken over de opvang van vluchtelingen. Elk van deelnemers is op eigen wijze betrokken bij de opvang van vluchtelingen. 8 februari is de jaarlijkse Internationale Gebedsdag tegen Mensenhandel. De dag werd in 2015 voor het eerst gehouden, nadat paus Franciscus deze had ingesteld op de feestdag van de heilige Jozefina Bakhita (1869-1947), een Soedanese vrouw die slachtoffer werd van slavernij.

Mgr. Van den Hende heet de gasten welkom. Hij vertelt over zuster Jozefina Bakhita en over de bijbellezing die juist deze ochtend op het leesrooster van de eucharistie staat: “De broederlijke liefde hoort bij de dingen die altijd moeten blijven. En vergeet de gastvrijheid niet; door haar hebben sommigen zonder het te weten engelen onthaald” (Hebreeë 13, 1-2). De bisschop verbindt de inzet voor de opvang van vluchtelingen vervolgens met Matteüs 25, waarin Jezus zegt: “Ik was vreemdeling en gij hebt Mij opgenomen” (Matteüs 25, 35).

Tijdens een Laurentiusconferentie worden visies en ervaringen uitgewisseld door de deelnemers die een eigen betrokkenheid hebben op een specifiek onderwerp. De bisschop nodigt uit voor een rondetafelgesprek om zo vanuit de Kerk als netwerk van liefde te bouwen aan een beschaving van liefde.

“Paus Franciscus benadrukt dat we vluchtelingen moeten verwelkomen, beschermen, ondersteunen en integreren.”

Mgr. Van den Hende: “Deze week stond nog in de krant dat er in 2018 minder vluchtelingen naar Nederland zijn gekomen dan het jaar ervoor. Dat is niet per se omdat zich minder mensen op reis begeven. Mensen worden gekeerd aan de grenzen van Europa. Maar een tragedie op afstand is ook een tragedie. Ondertussen zien we vluchtelingen ook in onze migrantenparochies.” In 2015 schreven de Nederlandse bisschoppen de brief ‘Herbergzaam Nederland’. Mgr. Van den Hende: “Die brief is een pleidooi om te zorgen voor vluchtelingen in Nederland en voor de vluchtelingen die ver weg ergens stranden in een kamp. Ook zij hebben onze zorg nodig. Paus Franciscus benadrukt dat we vluchtelingen moeten verwelkomen, beschermen, ondersteunen en integreren. We moeten ‘verschillig’ zijn in plaats van ‘onverschillig’. Vanuit onze zorg voor iedere concrete mens.”

Liesbeth Stalmeier is gespreksleider en licht de rondes van het gesprek toe. Na een ronde met statements van elke deelnemer, volgt een ronde met informatieve vragen en een ronde met kritische opmerkingen. In de laatste ronde geven de deelnemers aan wat zij positief van het gesprek mee naar huis nemen.

Egbert Lichtenberg beschrijft hoe het sociale werkbedrijf MidZuid, waarvan hij algemeen directeur is, in september 2015 werd gevraagd

om als bedrijf acute noodopvang te regelen voor 50 jonge asielzoekers. MidZuid voert al jaren diverse activiteiten uit voor statushouders voor vier gemeenten in West-Brabant. Volgens cijfers van het CBS komt 84% van de statushouders bij gemeenten in een uitkering terecht en verblijft daarin na 2,5 jaar duurzaam. Per gemeente is het wisselend, maar gemiddeld is meer dan 50% van het uitkeringsbestand gevuld met mensen met een niet-westerse migratieachtergrond. “Betere resultaten zijn nodig om het maatschappelijk draagvlak voor een herbergzaam Nederland te behouden”, constateert hij.

De deelnemers wisselen uit over de tijdelijkheid van opvang, zodat mensen ten behoeve van de wederopbouw van het land van herkomst ook weer terug kunnen gaan. Jean-Pierre Niati, geestelijk verzorger in het Detentiecentrum Rotterdam, vraagt in zijn statement welke rol de lokale kerken in het land van herkomst kunnen spelen. Hij spreekt over de geestelijke verzorging en de hoop waaraan mensen zich in hun situatie vasthouden, vaak vanuit een groot geloof in God.

Ook bij diaken Paulus Falke, die huisarts is, gaat het om de hele mens. Hij vertelt over een project in de Engelstalige parochie Church of our Saviour in Den Haag, waarbij het niet alleen gaat over bed, bad en brood, maar ook om ‘beloning’: “Op het moment dat mensen zinging hebben, zoals werk dat kan geven, helen wonden. Die wonden hebben tijd nodig en behandeling. Maar als mensen een doel hebben in hun leven, als ze een gevoel van ‘beloning’ hebben, dan helen veel wonden voor een deel spontaan.”

John van Tilborg is directeur van INLIA en al vele jaren actief voor de opvang van vluchtelingen. INLIA startte in 1988 vanuit de kerkelijke betrokkenheid op de opvang van vluchtelingen en nog steeds behoren zo’n 600 lokale geloofsgemeenschappen tot de achterban. John van Tilborg ziet met name negatieve beeldvorming als een bedreiging voor de acceptatie van vluchtelingen. Hij houdt een pleidooi voor meer zorgvuldigheid en respect in het gesprek en openbare en politieke debat.

Naast algemene (inter)nationale politieke vragen komt met name de vraag aan bod: wat kun je in je eigen omgeving doen? Derk Lugt spreekt vanuit zijn ervaring als advocaat. Hij geeft aan dat de regelgeving en het beleid voor de asielprocedure al jaren door de overheid worden ontwikkeld met als uitgangspunt ‘zo kort als mogelijk, zo zorgvuldig

als noodzakelijk'. Hij vertelt over de tijdsdruk, waarmee advocaten van asielzoekers daarom te maken hebben. De grenzen en dilemma's zijn meestal het gevolg van politieke keuzes, signaleert hij.

Elke deelnemer neemt wel iets mee van het gesprek. Want naast algemene (inter)nationale politieke vragen komt met name de vraag aan bod: wat kun je in je eigen omgeving doen? Het statement van broeder Theo van Lanen SJ, die taalles geeft in Rotterdam en helaas verhinderd was om deel te nemen, sluit daar naadloos op aan: "Alle mensen, die voor korte of lange tijd in Nederland verblijven, hebben recht op een bestaan zoals dat het geval is voor de gemiddelde Nederlandse burger. Kennis van de Nederlandse taal is een van de basisvoorwaarden om aan het leven in Nederland volwaardig deel te kunnen nemen."

Liesbeth Stalmeier en Mgr. Van den Hende danken de deelnemers tot slot voor hun bijdrage. De bisschop onderstreept dit met een klein cadeau: de strip over de laatste dagen van de heilige Laurentius, die het bisdom in het Laurentiusjaar in acht talen liet maken.

4.6 Jongeren en eenzaamheid

Nieuwsbericht bisdomrotterdam.nl 16 december 2020

Op vrijdag 11 december 2020 vond een Laurentiusconferentie plaats over het thema jongeren en eenzaamheid. De eenzaamheid onder kwetsbare jongeren is gegroeid door corona, bijvoorbeeld onder dakloze jongeren voor wie lange tijd de gezamenlijke ontmoetingen niet door konden gaan. En ook is de groep kinderen en jongeren die eenzaam zijn gegroeid.

Jongeren in een kwetsbare situatie, die bijvoorbeeld een ouder hebben met een psychische stoornis, zijn door corona meer thuis en kunnen niet of moeilijk ontsnappen aan hun lastige thuissituatie. En er is een nieuwe groep bij gekomen, blijkt via de kindertelefoon: kinderen en jongeren die door het wegvallen van hun dagelijkse structuur zich eenzaam voelen en steun zoeken. Op scholen realiseerden docenten zich dat camera's van laptops bij online lessen niet per se uitstaan omdat leerlingen de les vanuit hun bed zouden volgen. De camera's staan ook uit als leerlingen niet willen dat hun thuissituatie in beeld komt.

Deze Laurentiusconferentie werd eerder uitgesteld vanwege het coronavirus en ging nu door als online ontmoeting. Bisschop Van den Hende opende de bijeenkomst. De gespreksleiding was in handen van Liesbeth Stalmeier. Zij leidde zoals gebruikelijk in de Laurentiusconferentie de gespreksdeelnemers langs vier gespreksrondes: van ieder een statement, een ronde voor verhelderingsvragen, één voor kritische vragen en een ronde van positieve opmerkingen. Onder meer klonk de vraag van een van de deelnemers hoe je het thema eenzaamheid nu werkelijk concreet kunt vertalen naar acties.

“Conferre”, lichtte de bisschop de opzet van de Laurentiusconferentie toe, “omdat we elk vanuit onze eigen deskundigheid en ervaring iets inbrengen, bijdragen en samenbrengen in het geheel.” In de uitwisseling werd onder meer gesproken over de noodzaak van ontmoeting met en begeleiding van jongeren. In zijn reflectie aan het eind van het gesprek wees de bisschop op ‘Christus vivit’, het document dat verscheen na de bisschoppensynode over ‘Jongeren, het geloof en de onderscheiding van de roeping’ (oktober 2018). “Paus Franciscus spreekt daarin over aspecten waar een tochtgenoot van jongeren aan moet voldoen. We hebben vandaag gesproken over tochtgenoot zijn als gemeenschap en als persoon. We zijn tegenwoordig veel op beeld gericht en het luisteren blijft dan achterwege. Een tochtgenoot moet juist luistervaarigheid ontwikkelen. Mij is wel duidelijk geworden dat het gaat om de ontmoeting. Dat zouden we meer kunnen benutten en daar zouden we ons meer op kunnen focussen bij het nadenken over eenzaamheid. Op alle fronten hoort er gezonde communicatie bij luisteren en je inleven, bij tochtgenoot zijn en je laten raken door de ander.”

“Eenzaamheid hangt vaak samen met onderliggende omstandigheden. Als Kerk zijn we een netwerk van liefde. Die term gebruiken we nu sinds een aantal jaren in het bisdom”, aldus bisschop en hij verwees onder meer naar de vergelijking met het lichaam en de vele ledematen (cf. 1 Korintiërs 12, Romeinen 12). “Dat netwerk van liefde is nooit af. In de mate waarin we in die wederkerigheid dat netwerk onderhouden, versterken en verdiepen, kunnen we eenzame jongeren dichter benaderen en eenzaamheid voor een deel ook oplossen dan wel voorkomen.”

De bisschop dankte de deelnemers voor hun bijdrage aan de Laurentiusconferentie en hun inzet voor eenzame jongeren: “Ik merk heel sterk dat geloof bij u een drive is om over deze thematiek

met elkaar te spreken en dat je je in dit kader kunt inzetten voor de waardigheid van de mens en onder meer zo vanuit je geloof een echte bijdrage kunt geven.”

**Beeld van de heilige
diaken Laurentius.**

*Kerk H. Laurentius buiten
de muren, Rome.*

Foto: Ramon Mangold

5 **Video ‘Zo werkt de Laurentiusconferentie’**

“Door de Laurentiusconferentie deelt de Kerk vanuit haar evangelische bewogenheid van haar rijkdom en hoort ook wat anderen daarover te zeggen hebben, om zo als netwerk actief te kunnen aansluiten en ook aansluiting te kunnen bieden.” Dit zegt Mgr. Van den Hende in de video over de Laurentiusconferentie die werd opgenomen op 21 april 2017 tijdens de Laurentiusconferentie ‘Eenzaam in Rotterdam’.

In de video licht Mgr. Van den Hende de formule van de Laurentiusconferentie toe, waarbij deelnemers in vier rondes met elkaar in gesprek gaan. Mgr. Van den Hende: “Het is een conferentie. ‘Conferre’ wil zeggen: dingen bij elkaar brengen. Het gaat erom dat ieder een bijdrage geeft om een goed zicht te krijgen op wat aan de orde is in een bepaalde thematiek.”

Mgr. Van den Hende vertelt in een video over de Laurentiusconferentie.

Bekijk de video:

6 **Deelnemers aan de Laurentiusconferenties**

- **Mevr. Ingrid De Bonth-Weekhout**, vicevoorzitter College van Bestuur, Stichting Lucas Onderwijs (11-11-2016)
- **Mevr. Lia Zwaan - van Schijndel**, College van Bestuur Rotterdamse Vereniging Katholiek Onderwijs (RVKO) (11-11-2016)
- **Mevr. Caroline van Laar - Mahutte**, coördinator Stichting Meedoen in Rotterdam (11-11-2016)
- **Mevr. Anita Schwab**, directeur Stichting Leergeld Den Haag (11-11-2016)
- **Dhr. Roderik Bin**, directiesecretaris Leger des Heils, Welzijns- en gezondheidszorg Zuidwest Nederland (11-11-2016)
- **Dhr. Jan van der Hulst**, manager Gemeentelijke Kredietbank Den Haag (GKB) (11-11-2016)
- **Dhr. Emile Boleij**, bisschoppelijk gedelegeerde categoriaal pastoraat en geestelijk verzorger (21-04-2017)
- **Dhr. Marc Bollerman**, directeur Stichting Mara (21-04-2017)
- **Mevr. Trix van Os**, lid Commissie Ouderen Sint Laurensfonds en directeur/bestuurder zorgorganisatie Alerimus (21-04-2017)
- **Dhr. Theo Schepens**, socioloog (21-04-2017)
- **Mevr. Rita Schoonenberg**, pastoraal werker parochie Sint Christoffel (21-04-2017)
- **Mevr. Marijke de Vries**, Programmamanager Eenzaamheid, Gemeente Rotterdam (21-04-2017)
- **Diaken Franck Baggen**, parochie H. Theresia van Ávila in Dordrecht (03-11-2017)
- **Mevr. Leonie Bandell**, manager afdeling samenleving, Gemeente Capelle aan den IJssel (03-11-2017)
- **Zuster Nadiya Beznadiynych**, overste gemeenschap St. Lidwina van de blauwe zusters (SSVM) in Den Haag (03-11-2017)
- **Dhr. Michiel Grauss**, Fractievoorzitter Capelse ChristenUnie (03-11-2017)
- **Dhr. Godefroid Nimbona**, mede-oprichter AfriPan in Den Haag, voormalig Program Manager Cordaid (03-11-2017)
- **Dhr. Diederik Slot**, regional director bij Porticus (03-11-2017)
- **Dhr. Hein Steneker**, contactpersoon Pastoraat Oude Wijken Rotterdam (03-11-2017)

- **Mgr. Dick Verbakel**, bisschoppelijk vicaris voor het migrantenpastoraat en voorzitter Cura Migratorum (03-11-2017)
- **Diaken Ronald van Berkel**, Parochie Maria Sterre der Zee in Den Haag (02-03-2018)
- **Dhr. Colm de Dekker**, Sant'Egidio Gemeenschap Amsterdam (02-03-2018)
- **Majoor Jeanne van Hal**, Leger des Heils (02-03-2018)
- **Dhr. Jan Maasen**, medewerker diaconie en missiesecretaris van het bisdom Rotterdam (02-03-2018)
- **Dhr. Gerard Nijenstein**, lid van de Diocesane Caritas Instelling (02-03-2018)
- **Zuster Petra**, Missionaries of Charity (02-03-2018)
- **Diaken Paulus Falke**, huisarts (08-02-2019)
- **Dhr. Egbert Lichtenberg**, Algemeen directeur MidZuid en fractievoorzitter CDA gemeente Papendrecht (08-02-2019)
- **Dhr. Derk Lugt**, advocaat (08-02-2019)
- **Dhr. Jean-Pierre Niati**, R.K. geestelijk verzorger Detentiecentrum Rotterdam (08-02-2019)
- **Dhr. John van Tilborg**, directeur Stichting INLIA (08-02-2019)
- **Dhr. Ward Biemans SJ**, studentenpastor TST en FTHL (11-12-2020)
- **Mevr. Shirleni Blanken**, stichting MARA in Rotterdam (11-12-2020)
- **Mevr. Angela Brantjes-van Loon**, Jeugdarts KNMG, CJG Barendrecht (11-12-2020)
- **Mevr. Monique van Dijk-Groeneboer**, hoogleraar religieuze educatie aan de TST (11-12-2020)
- **Mevr. Dinja Horsting**, Wmo Radar en Coalitie Erbij Rotterdam (schriftelijke deelname) (11-12-2020)
- **Dhr. Limarley Kingsale**, moderator en docent levensbeschouwing aan het Stanislascollege in Pijnacker en Delft (11-12-2020)
- **Mgr. J. van den Hende**, bisschop van Rotterdam (11-11-2016, 21-04-2017, 03-11-2017, 02-03-2018, 08-02-2019, 11-12-2020)
- **Mevr. Liesbeth Stalmeier**, gespreksleider (11-11-2016, 21-04-2017, 03-11-2017, 02-03-2018, 08-02-2019, 11-12-2020)

Uitgave: Bisdom Rotterdam, 2021

Fotografie: Ramon Mangold

Vormgeving: Bovenwijs

Drukwerk: MultiCopy

Bisdom Rotterdam

Koningin Emmaplein 3

3016 AA Rotterdam

I. www.bisdomrotterdam.nl

